

**AGNĖS MATULAITĖS DAKTARO DISERTACIJOS
KAI „TAVO KŪNAS TIESIOG IŠPROTĖJA“:
ĮKŪNYTAS NĖŠTUMO PATYRIMAS
(socialiniai mokslai, psichologija 06S)**

RECENZIJA

Rūta Sargautytė

Vilniaus universitetas, Lietuva

Mokslo darbui pasirinkusi nėštumo patyrimo temą, Agnė Matulaitė tarsi kviečia sugrįžti prie „kūniškumo“, susigrąžinti kaip psichologijos tyrimo objektą kūną, patikliai patikėtą medikų rankoms, reabilituoti asmens kaip eksperto vaidmenį ir dar daugiau. Darbo autorė parodo, kad subjektyvaus kūniškojo patyrimo analizė prasminga net ir tuomet, kai jis nėra problemiškas.

Dekarto dualizmas, prieš kelis šimtmečius įtvirtinęs moksle ir gydymo praktikoje biomedicininį modelį, gerokai supaprastino kūno sampratą, prilygindamas jį bet kuriam gerai ar blogai funkcionuojančiam mechanizmui. Šis požiūris paskatino gamtamokslinio kūno pažinimo pažangą, tačiau nukreipė dėmesį į patologiją, tad „ligonio istorija“ virto „ligos istorija“, o sergantis žmogus – kantriu, besąlygiškai paklūstančiu, savo žiniomis nė iš tolo medikui neprilygstančiu pacientu. Antra vertus, apie kūną ir patys dažniausiai prabylame tik ligos kontekste. Kai sunegaluojame, kai kas nors atsitinka, kūno suvokimas sustiprėja. Tuo tarpu kūnas yra kur kas daugiau nei tyrinėja biologija, jo judesiai nėra tik atsakas į dirgiklius.

Šis tyrimas buvo atliktas ir darbas parašytas, remiantis fenomenologine tradicija. Autorė remiasi fenomenologinės filosofijos atstovais, pradedant E. Husserl'iu, kuris laikė žmogaus kūną atskaitos tašku, nuo kurio prasideda reali žmogaus sąveika su pasauliu. Pabrėžiama kūno patyrimo svarba pasaulio supratimui. Kūnas yra tas, kuris yra duotas ne tik man,

bet ir kitam. E. Husserl'is pasaulio patyrimą, santykį su kitu nagrinėjo kaip kūniškumo fenomeną. Anot M. Merleau-Ponty, mes pažįstame pasaulį per savo paties kūną, tad mūsų patyrimas yra apribotas to mūsų kūniškumo. Agnès Matulaitės disertacija aktuali tuo, kad čia užsibrėžta giliau pažvelgti į subjektyvaus nėštumo patyrimo esmę ir prasmę per kūniškąjį patyrimą, neįsivieliant į nūnai populiarią polemiką (pvz., kur gimdyti – namuose ar ligoninėje, su nuskausminimu ar be nuskausminimo, ir t. t.). Tyrimo duomenys buvo surinkti giluminio pusiau struktūruoto interviu būdu, paliekant galimybę pačioms tyrimo dalyvėms praplėsti ar papildyti interviu joms rūpimomis temomis. Kadangi 6 tiriamosios buvo apklaustos po penkis kartus, iš viso gauta 30 interviu. Kaip papildoma priemonė buvo naudojamas žmogaus piešinys (ir autoportretas), tačiau siekiant ne psichodiagnostinių tikslų, o daugiau skirta dalyviams atsipalaiduoti ir susitelkti į savo kūną. Be to, buvo naudota ir gyvenimo įvykių skalė. Čia galima tik pastebėti, kad disertacija nebūtų labai nukentėjusi ir be šių papildomų priemonių.

Akivaizdu, kad atliktas platesnis tyrimas, nei reikalauja pasirinktas fenomenas, todėl atrodo visiškai priimtinas ir gal net saliamoniškas autorės sprendimas pateikti ne visus duomenis, o apsistoti ties dviem tyrimo pjūviais. Savo tyrime Agnė Matulaitė įsigilina į vienos moters įkūnyto nėštumo patyrimo raidą nuo pastojimo iki metų po gimdymo, o viduriniajame nėštumo trimestre moterims rūpimos temos atskleidžiamos remiantis dar penkių moterų pasakojimais.

Disertacijos medžiaga išdėstyta 192 puslapiuose, darbas pakankamai iliustruotas, didžioji paveikslėlių dalis – tiriamųjų piešiniai. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad darbo struktūra panaši į klasikinę, jame galime rasti visas būtinas dalis: įvadą, tyrimo metodiką, rezultatus ir jų analizę, rezultatų aptarimą, lietuvių ir užsienio autorių darbų literatūros sarašą, kelis priedus. Vis dėlto tyrimo metodikos skyrius pateikiamas ne pagal įprastą daktaro disertacijos schemą, o gana originaliai, t. y. nuosekliai pagal realią tyrimo eigą. Tarsi ruošdamasi atremti abejojančių kokybiniais metodais argumentus, disertantė itin detalai išdėsto, o drauge ir svarsto apie kokybiniams tyrimo metodams keliamus savitus reikalavimus, atskirai – apie interpetacinę fenomenologinę analizę, taip pat – būtent apie jos tyrimui keliamus reikalavimus, kadangi iš tikrųjų nėra vienintelio teisingo būdo interpretacinei fenomenologinei analizei atlikti. Teorinė darbo dalis tarsi suskaidyta į dvi dalis: pradžioje apibendrinamos disertantės iki tyrimo turėtos žinios, iš kurių kyla tyrimo prielaidos, tačiau

hipotezės nėra keliamos, kad pagal tyrimo idėją tyrėjas turi išlikti „nai-vus“, t. y. atviras įspūdžiams ir jautrus kontekstui, ir pradėtų tyrimą be išankstinių nuostatų; ir tik vėliau tyrimo rezultatai išsamiai analizuojami kitų autorių gautų duomenų kontekste. Reikia pripažinti, kad tokia darbo struktūra turi savo įtikinamą logiką, nes išankstinė literatūros analizė prieštarautų ir keltų abejonę surinktų interviu duomenų patikimumu.

Suprantama, kad kokybiniam darbui negali būti keliami tie patys reikalavimai, kaip ir kiekybiniam, todėl disertantė skiria pakankamai daug dėmesio pasirinkto metodo patikimumui ir validumui pagrįsti. Vertinant disertaciją kokybės požiūriu, ir remiantis interpretacinės fenomenologinės analizės metodo autoriumi J. A. Smith'u (2011), galima teigti, kad darbas atitinka *fenomenologinį kriterijų*, nes tai yra gyvos patirties tyrinėjimas, kai tyrėjas atlieka respondento patirties bendraautorio funkcijas, įvairiais būdais stimuliuodamas pasisakyti apie savo jausmus, mintis, jutimus. Tyrimas yra ir *idiografinis*, nes dėmesys nukreipiamas į individualumą, atskirumą, detalumą, o ne tai, kas bendra ar universalu. Šioje vietoje autorė gal šiek tiek persistengė, pasiduodama norui apibendrinti, nes net ir Smith'as (2011) 6 asmenų imties tyrime nereikalauja „paplitimo“ analizės. Būtent detalumas yra analizės gelmė ir tokio darbo grožis, atskleidimas, kaip nėštumo fenomenasišgyvenamas konkretaus asmens požiūriu, konkrečiame kontekste. Trečiasis interpretacinės fenomenologinės analizės principas (ar tyrimas yra *hermeneutiškas*, ar per pokalbį kuriamas supratimas) yra patenkinamas, nes čia lengvai galima atpažinti *dvigubą hermeneutiką*, t. y. dvigubą interpretacinį procesą, kai dalyviai bando suteikti prasmę savo pasauliui, o tyrėjas bando suteikti prasmę tam, kaip dalyvis suteikia prasmę savo patirčiai (Smith & Osborn, 2003). Kadangi priėjimas prie dalyvio patyrimo priklauso nuo tyrėjo subjektyvumo bei jo minčių, Agnė Matulaitė labai atidžiai, atvirai (vietomis negailestingai) tyrinėja save pačią, rašo dienoraštį, reflektuodama asmeninio gyvenimo ir kontaktų su tiriamosiomis patirtį. Be kitų požiūrio taškų darbas atitinka ir *skaidrumo* kriterijų – skaitant susidaro absoliučiai aiškus įspūdis, kas, kur, kada ir kaip buvo padaryta, nepalikdama nė kertelės abejonėi. Darbui nestinga *darnos / nuoseklumo*, jis *įdomus, įtikinantis* (antraip, pagal šio metodo principus jis būtų niekam vertas!) ir galiausiai – pakankamai gausiai *ilustruotas* pavyzdžiais ir tiriamųjų citatomis.

Išanalizavusi moterų įkūnyto nėštumo patyrimą antrajame nėštumo trimestre, disertantė atskleidė keturias visoms joms bendras įkūnyto

patyrimo temas: a) kūdikio besilaukiančio kūno nekontroliuojamumas; b) moterų kūnas – jų mokytojas; c) kūno vidinių ir išorinių ribų neaiškumas; d) besiformuojantis kūniškas tapatumas. Taip pat atskleisti ir nauji įkūnyto tapatumo ypatumai:

a) šios moterys savo besikeičiantį kūną nėštumo metu patyrė kaip nekontroliuojamai prastėjantį; b) nėštumas gali sustiprinti savo kūniškumo patyrimą, tačiau išaugęs kūniškumo potyris nebūtinai pačių moterų yra pageidaujamas ar jas auginantis; c) nėštumo metu gali kisti moterų savęs ir savo kūno patyrimo ribos; d) įkūnytas santykis su kūdikiu viduje gali keisti pačią moterį ir būti nuolatos patiriamas ambivalentiškai; e) šių moterų kūniško tapatumo patyrimas glaudžiai susijęs su kitais žmonėmis; f) besilaukiantis kūnas moterų gali būti suvokiamas kaip išmintingas ir yra galimybė, kad kūno pamokos joms pravers ateityje. Visos šios temos tekste aptartos ir tinkamai iliustruotos.

Be nuosekliai, aiškiai ir plačiai (netgi didaktiškai) pateikiamos tyrimo metodikos ir tyrimo eigos, aiškių kokybės standartų, kruopščios duomenų analizės prie disertacijos išskirtinių bruožų dar priskirčiau ne visai akivaizdų ir mažiau atskleistą tarpkultūrinį šio tyrimo aspektą. Pusė tiriamaųjų gyveno Lietuvoje, kitos – Didžiojoje Britanijoje, be to, pusė iš jų dar turėjo migracijos istoriją. Galiausiai, darbas akivaizdžiai turi ne tik mokslinę, bet ir praktinę vertę, – kad jis aktualus, liudija gausus mokslinių bei populiarių pranešimų sąrašas. Tikėtina, kad Agnės Matulaitės darbas ženkliai prisidės prie medicininės praktikos gerinimo. Kaip priims šio tyrimo įžvalgas šiuolaikinė medicina? Manau, kad palankiai, nes biopsichosocialinis modelis jau randa savo pritaikymą, paciento psichologinė savijauta ir pasitenkinimas tampa svarbiu medicininės pagalbos kriterijumi. Įdomu būtų įkūnyto nėštumo patyrimo tyrimų prasmingumą patvirtinti ir atokiųjų tyrimų rezultatais: kaip įprasmina savo kūniškąjį nėštumo patyrimą moterys praėjus dešimčiai, dvidešimčiai ar penkiasdešimčiai metų, t. y., kokį pėdsaką gyvenime palieka nėštumo patirtis.

Mokslinei diskusijai disertantei galima būtų pateikti porą klausimų:

1. Autorė galėjo atlikti tyrimą dviem kalbomis (tai yra neįkainojamas darbo privalumas). Kultūrinis komponentas puikiausiai integruotas į biopsichosocialinį modelį. Tačiau lieka ne visai aišku, kokiomis teorinėmis prielaidomis buvo grindžiamas imčių pasirinkimas ne vienoje, o dviejose kultūrose – Lietuvos ir Didžiosios Britanijos, nes tai tarsi prieštarautų imčių homogeniškumo kriterijui. Tuo tarpu kultūrinės skirtybės

duomenų analizėje nėra akcentuojamos ar interpretuojamos kultūros dimensijų požiūriu. Taigi vis dėlto, kokią įtaką įkūnytam nėštumo patyrimui turėjo gyvenamoji aplinka?

2. Antrasis klausimas taip pat susijęs su kultūriniais darbo aspektais. Kultūrinėje antropologijoje skiriami skirtingi tyrimo ir interpretacijos būdai: *eminis* (kai žiūrima iš dalyvio pozicijos, taikomos sąvokos ir skiriamieji bruožai, tinkami dalyviams) ir *etinis* (kai žiūrima iš stebėtojo pozicijos, taikomos sąvokos ir skiriamieji bruožai, tinkami stebėtojams) (Berry, 1969). Kaip galima suprasti iš disertacijos konteksto, abiejose šalyse autorė galėjo taikyti ir *eminį*, ir *etinį* principą. Ir nors darbe subtiliai atskleista jos pačios kultūrinė situacija, dar kyla klausimas, ar įmanoma lygiagrečiai susitapatinti su dviejų kultūrų atstovėmis, o kartu – pažvelgti į jų patirtį iš šalies.

Reziumė. Visumoje norėtuši pagirti disertantę už drąsą ir novatoriškumą ir prognozuoti jos darbui *ilgą gyvenimą*, nes tai yra brandus, originalus ir turintis mokslinę, praktinę vertę bei plėtros perspektyvas mokslo kūrinys, atitinkantis daktaro disertacijai keliamus reikalavimus. Ši disertacija 2013 m. buvo sėkmingai apginta Vilniaus universitete.

REVIEW OF AGNE MATULAITE'S DOCTORAL DISSERTATION "YOUR BODY JUST GOES BANANAS": EMBODIED EXPERIENCE OF PREGNANCY (SOCIAL SCIENCES, PSYCHOLOGY 06S)

Ruta Sargautyte

Vilnius University, Lithuania

Abstract. The author of the review appreciates much the courage and innovativeness to use the qualitative methodology in the study of embodied experience in women during pregnancy and the postpartum year. The biopsychosocial approach here is enriched with the cultural aspects which could be more elaborated, however. The detailed description of 6 women's experience has been achieved by skillful application of the Interpretative Phenomenological Analysis. The bodily experience in pregnancy occurred to be dynamic, complex and firmly embedded in women's life-world. Although the structure of the dissertation is not very traditional, it looks reasonable and matches the requirements of the method applied. The results of the research are valuable and promising. The study provides insights into the lived experience that may be useful in psychological theory and in practice when working with women at this important transitional life stage.